

НЕКОЛИКО ПОГЛЕДА НА ПРОБЛЕМ СУКОБА НАСЛЕБА И НОВИХ ЗАХТЕВА У АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИСТИЧКИМ ОКВИРИМА СТАРИХ ГРАДОВА

ПРЕДГОВОР: Проблем односа архитектонског и урбанистичког наслеба и новопроектованих појединачних објеката или већих целина поставља се оштро од кад је савремена архитектура прекинула стилске традиције XIX века и револуционарно кренула новим правцем. Између два светска рата постао је однос старих и нових архитектонских објеката акутан проблем због њихових апсолутних разлика у облицима, димензијама и материјалу. После другог светског рата озбиљно су се сукобиле две значајне друштвене дисциплине: заштита споменика културе и активна архитектонско-урбанистичка делатност на проблему односа старог и новог и на разне начине чиниле су покушаје да реше сукоб, каткад мирољубиво и заједнички а каткад са игнорисањем и ниподаштавањем противничких потреба, гледишта и аргумената. У нашој средини, било је на жалост више појава третирања односа старог и новог на непомирљив начин него заједничким посматрањем проблема.

Међутим ови односи су врло деликатни, задиру дубоко у мерљиве и немерљиве вредности, у значај културне прошлости, у љубав ка старом и веру у ново, у економику. Њихово решавање захтева познавање суштине вредности старог, с једне стране, и рационалног значаја новог, с друге стране, ради могућности поређења и утврђивања самерљивости елемената у додиру. Такви квалитети често недостају код странака у сукобу што увек води једностраном и погрешном решавању проблема.

Последњих година чињени су врло студиозни покушаји анализе и решења сукоба старог и новог у архитектонско-урбанистичким оквирима. Поједини истраживачи објавили су студије а одговорне установе организовале су састанке, саветовања и конгресе на којима су изношени садржајни прилози решењу проблема и то како код нас тако и у иностранству.

У следећим редовима изнећемо неке мисли о систему сређивања чинилаца и њиховој оцени у погледу утицаја који они врше на проблем који нас интересује. Учинићемо између осталог покушај да методички рашчланимо проблем ради јаснијег сагледавања разних видова у којима са он јавља и могућност одређивања аргументисаних начела по појединим проблемима без предодређених емотивних ставова.

КАТЕГОРИЈА ПРОБЛЕМА

Архитектонска дисциплина, шире схваћена, дели се данас на више категорија-струка — међу којима су најважније: урбанистичка и архитектонска у ужем смислу. У чију стручну надлежност спадају проблеми односа старог и новог у граду: у урбанистичку, у архитектонску или у урбанистичку и архитектонску?

Однос старог и новог настаје кад се најмање два објекта, један стари и други нови, нађу у одређеном контакту а то је већ урбанистичка појава. Али решење проблема не може се наћи само урбанистичком методом већ и архитектонским средствима пошто архитектонска струка реализује својим средствима услове које поставља урбанизам, како је то већ уведено у савремену праксу. Проблематика која се јавља у додиру два архитектонска објекта је заједничка за обадве категорије: архитектонску и урбанистичку.

Међутим, проблем може бити и само урбанистички кад се појави као сукоб старе урбанистичке целине и захтева савременог развика насеља. Тада су методе и средства решавања проблема само урбанистичка.

Размотрићемо најчешћи случај односа два архитектонска објекта, једног старог и једног или више нових, који се налазе у додиру.

КАРАКТЕР ОДНОСА СТАРОГ И НОВОГ

Три елемента сачињавају суштину архитектонског дела и то су: функција коју испуњава објекат; конструкција којом је дело саграђено и облик, израз, естетско дејство које дело врши на посматрача.

У проблемима сукоба старог и новог тангиран је само трећи архитектонски елемент и то само у визуелном односу, преко облика и утисака које објекти чине на посматрача. Функција објекта није уопште сагледљива а конструкције се изражавају само индиректно преко спољних ефеката и фасадних облика. Пошто функција и конструкције нису директно сагледљиве то оне и не долазе у додир, не утичу једне на друге, не сукобљавају се, тако да ни њихов однос не поставља проблеме. Тиме је целинска проблематика односа старог и новог знатно олакшана, јер остају у питању једино визуелни утисци које посматрач обухвата посматрајући упоредно стари и нови објекат у додиру.

РАЗГРАНИЧЕЊЕ МАТЕРИЈЕ СТАРОГ И НОВОГ

Дефинисати „старо“ и „ново“ у архитектонско-урбанистичким оквирима на први поглед представља једноставан задатак. Међутим, и једна и друга материја нису довољно сигурно ограничене у својим захватима тако да само анализа може унети више светлости у старо и ново и помоћи да се дефиниције могу сигурније утврдити.

Један од аргумената за разграничење старог и новог јесте доба из кога потиче објекат, то јест утврђивање временског рока пре кога се на-

стали објекат категорише као „стари” и припада наслебу, односно после кога рока се настали објекат категорише као „нови”. Логично изгледа да је старо све оно што постоји а да је ново само оно што настаје, што се пројектује или гради. Ова сувише математичка дефиниција не одговара стварности јер у архитектури постоји изванвременски распон у коме постојећи објекат, иако већ изграђен, не спада у прошлост. Службе заштите, по правилу, не сматрају, спомеником прошлости објекте који немају одређени број година постојања.

Револуционарни развратак савремене архитектуре која је потпуно раскинула са прошлосту, у релативној неодређености аргумената на основу којих би се могло диференцирати старо и ново, олакшава нам одређивање временског рока за ово разграничење. У старо могу бити увршћени објекти чије се основне карактеристике ослањају на стилове прошлости а ново је садржано у објектима савремене архитектуре. На тај начин се уводи и други критеријум стилског карактера.

„Ново” у архитектури, у смислу оваквих посматрања односа старог и новог, представља нам се као једнообразна целина свега што је изграђено или се пројектује у духу савремене архитектуре. Она је остварила већ много разних облика али творевине савремене архитектуре заједнички се разликују од свега остваренога у прошлости, тако да је дело праве савремене архитектуре увек јасно диференцирано од дела из прошлости.

Борба за савремену архитектуру трајала је око 100 година. Њено дефинитивно усвајање долази тек у раздобљу између два светска рата. У највећем броју европских земаља, па и у Србији, прекретница пада у време око 1830—1935. године, доба које се може сматрати данас као временски аргумент за разграничење старог и новог у архитектури.

Међутим, ни спрега два аргумента: времена и карактера објекта, није увек довољна да се са сигурношћу определи да ли објекат припада старом или новом. Могуће је да неки објекат савремене архитектуре има својства старог споменика јер је настао пре другог светског рата насупрот аргументу да припада савременој архитектури. То је случај са делима првобораца за модерну архитектуру у Средњој Европи од којих неки још постоје.

ДЕФИНИЦИЈА НАСЛЕБА

Наслебе у архитектури је врло богато, разнолико и временски дубоко. У њему је диференцијација нужна и она се може извршити на бази разних критеријума који су, уосталом, добро познати у историји архитектуре па ћемо их ми овде само сажето додирнути.

По историјском методу разликујемо: античко доба, средњи век, ново доба. По архитектонско-стилском методу разликујемо: прекласичну, класичну, романску, готску и др. архитектуре. Према регионалном критеријуму и националном пореклу имамо развијену серију од које се само на нашој територији налази: римска, византијска, турска, разна наша остварења итд. Посебан критеријум представља историјска функција старог објекта: успомена на неку значајну личност или на важан догађај. Најзад,

мотив интереса за стари објекат може се налазити у чињеници да је он типичан представник одређене врсте и одређеног доба а без обзира на висину апсолутне архитектонске вредности.

У посматрању старог и новог у архитектонско-урбанистичким оквирима морају се јасно издвојити две категорије наслеђа: законом заштићено и незаштићено. Законом заштићено наслеђе је неоспорно најважнија категорија међу свим врстама објеката који су нам остали из прошлости. Према томе и односи старог и новог у случајевима споменика заштићених законом су најважнији и захтевају највише пажње, испитивања и обазривости.

Међу стручњацима за заштиту споменика културе а нарочито између њих и активних пројектаната архитекта и урбаниста, често се јављају подељена мишљења о значају својстава која карактеришу неки објекат као споменик. У овим тренутцима већ почињу сукоби старог и новог.

Историјска припадност одређеној епохи не представља разлог за диференцирање вредности и значаја наслеђа. У посматрању историјске прошлости није се нигде јављало гледиште да би споменици једне епохе били вреднији или мање вредни од споменика неке друге епохе због саме чињенице што припадају другој епохи.

Ипак постоји могућност преференције уколико из извесне епохе није сачуван већи број споменика тако да се и мање вредним дотичне епохе у круговима службе заштите одаје посебна пажња.

На сличан начин и историјско-стилску прошлост наслеђа посматрамо једнако без диференцирања ни преференције. Међутим, тешкоће на стају кад се посматрају објекти из XIX и XX века који нису стилски изворни али по свом општем обликовном и другом значају ипак могу имати карактеристике културног споменика. Савремена архитектура негира вредност остварењима разних архитектонских школа XIX века. Међутим, сама по себи епоха XIX века је сувише значајна да бисмо могли и смели игнорисати њена архитектонска остварења, маколико она била у суштини назадна. Ако смо усвојили критеријум да споменичко својство може имати сваки типски представник одређеног доба, онда су дела XIX века свакако споменици без обзира што немају одлике изворног стила.

У непосредној пракси настају каткад несугласице око оцене значаја и вредности неког споменика с обзиром на његово национално порекло. Има гледишта по којима се наслеђе заостало од недавног непријатеља ни-подаштава, занемарује, одбацује, првенствено из разлога што подсећа на непријатеља. Тако, национално осећање се јавља као нов аргумент. Овакви ставови могу бити разумљиви али не и оправдани. Свако друштво, у свако доба, одговорно је за свеколико културно благо на тлу којим оно господари, маколико оно подсећало на горку националну прошлост. Оваква осећајна оцењивања споменика блиске културне прошлости изразита су била на територији Србије кад се посматра наслеђе из времена турског владања. Због тих разлога Београд данас има сачувану само једну Цамнију, само један амам и свега једну стамбену зграду из времена старијег од XIX века. А зна се да је некад у Београду било врло много споменика вредних пажње.

Извесни неспоразуми настају из различите оцене значаја објекта према намени којој служи. Уобичајено је било у ранијим фазама бриге о чувању наслеђа да се узима у заштиту нарочито монументална архитектура црква, дворова, палата и сл. Данас су такви ставови напуштени и спомеником прошлости сматра се сваки објекат уколико има остала нужна својства а без обзира на функције које је вршио или којима је данас намењен. Овакво посматрање рашчистило је неке раније дилеме оваквих сектора архитектонског стваралаштва у областима градске стамбене архитектуре, сеоске архитектуре и етнографских споменика уопште.

НАЧЕЛА РЕШАВАЊА ОДНОСА СТАРОГ И НОВОГ

Основно начело односа нових објеката према заштићеном споменику мора бити: пуно поштовање старог. Ово начело произлази логички из чињенице да је сачувани споменик после проучавања проглашен за објекат специјалне вредности и значаја, да таквих објеката има релативно мало, да се они у оригиналном облику и саставу не могу више ни на који начин остварити и да су, у границама могућности, предодређени да вечито трају.

Закон поштовања старог може се у архитектонско-урбанистичкој пракси, спроводити на више начина. Међу њима најпознатији су: прилагођавање новог староме и контраст између старог и новог.

По принципу прилагођавања, нови објекти у визуелном контакту са старим спомеником треба да имају размере, стил спољње архитектуре, видљиве материјале и боје, што сличније онима који су били примењивани на старом објекту. Тежња је у овом методу да се ново и старо обједине у целину. Међутим, резултат би био најчешће негативан по заштићено наслеђе јер оваквим поступком оно би изгубило своју индивидуалност, било би подређено нечем новом, чинило би само део нечега што није аутентична стара творевина. Уместо да се повећава или најмање одржи значај старог споменика он је оваквим поступком смањен.

Принцип контраста решава проблеме односа старог и новог управо супротним ефектима. Контролисаним, правилно укомпонованим контрастом ново истиче старо, указује му пажњу и поштовање, приказује га као посебну вредност а себе повлачи у други план. Контраст се може стварити на више начина и разним средствима која се и иначе у архитектонском стваралаштву нормално користе ради постизања жељених визуелних ефеката.

1) *Обликована композиција новог.* — Основни принцип контраста у обликованом погледу јесте да ново не покушава да репродукује старо, да се у новом не врши копирање или имитација старог. Овакви покушаји супротни су методама савремене архитектуре а негирају и принцип претходно изнет, да ново треба да истиче старо а не да га имитира или да покушава да му конкурише. Напротив, нови облици стварају погодан оквир за истицање старог, за његову јасну, категоричну представу. Имитација старог у новим објектима значила би замагљивање вредности и значаја старог.

2) *Просторна размера*. — Најважније средство за репрезентацију старог је свакако просторна размера. Композиција новог мора да чини целину са старим али на принципу истицања, уоквиравања заштићеног објекта новим волуменима. Ново мора да чини позадину, да оставља утисак пратиоца а не конкурента, да подржава и уздиже стари објекат.

Просторна компонента решења односа старог и новог најрадикалније се спроводи на принципу изолације. Уколико стари објекат сам по себи представља обликовну целину, тада удаљавање нових објеката најбоље истиче стари објекат и несметано открива сву његову вредност.

3) *Слобода примене материјала*. — Материјали новог објекта морају бити онакви какве налаже савремена композиција и конструкције објекта. Они могу бити и технички модерни као: армирани бетон, стакло и метал али могу бити и стари материјали: камен, дрво, опека. У сваком случају и овде се мора поштовати принцип да нови објекат не покушава да имитира стари тиме што ће бити грађен истим материјалима којим је грађен и стари објекат, уколико исти материјали нису адекватни и за нови без обзира на суседство и однос са старим објектом.

4) *Примена боја и другостепене пластике*. — У вези са употребљеним материјалима за грађење новог објекта стоји и примена боја. Извесна савремена архитектонска схватања иду за применом врло живих, интензивних боја које су вештачки стављене на спољни грађевински материјал. Овакво третирање околине заштићеног објекта не би одговарало основном принципу поштовања и истицања старог. Напротив, упадљиве боје новог објекта не би стварале прикладан позадински оквир старом објекту већ би га засењивале и запостављале. У духу основног принципа поштовања старог, примена боја на новом објекту треба да буде дискретна, неупадљива, више неутрална.

На исти начин треба третирати и другостепену пластику на фасадама новог објекта који су налази у визуелном додиру са старим објектом. У новијој савременој архитектури јављају се и неке барокне тенденције играња секундарним облицима ради постизавања пластичних ефеката. Без обзира на критику коју овакве концепције заслужују, у суседству са старим објектом оне се не смеју примењивати исто као ни раздражујуће боје.

САВРЕМЕНА УРБАНА СРЕДИНА И ЗАШТИЋЕНИ СПОМЕНИК

Архитектонски споменик културе сукобљава се не само са новим објектима у већој или мањој близини него и савремени градски оквир амбијент, живот оличен у модерном саобраћају, у техници осветљења, у уређењу коловоза, сигнализацији и сл., — доводе споменик у њему потпуно страну средину која га свакако деформише. Томе треба додати да савремени туризам и демократизација интереса за историјске споменике својом ванредном масовношћу ставља споменике у њима такође страни положај. Утисак који је стари споменик чинио на посматрача и посетиоца и његово оригинално време тишине, лаганог хода и постепеног доживљавања, потпуно је различит од савремених могућности стицања утисака о споменику. Оваква савремена градска, првенствено бучна и напета сре-

дина, претрпана људима, машинама и техником разних врста, за многе споменике представља предмет битног односа старог и новог иако нису у питању односи грабених објеката у додиру.

Решење ових односа је првенствено урбанистичко-организационе природе а његов принцип би морао бити изолација споменика. Уколико би урбанистичка диспозиција савремених техничких објеката, прометних улица, саобраћаја могла да оствари довољно одстојање од споменика, оваква презентација могла би унеколико да му обезбеди оригинални амбијент па и вредност и садржину. Угодан пример оваквог решења представља урбанистичка средина катедрале, крстионице и кривог торња у Лизи који су данас слобдни са свих страна изоловани у пространом зеленом травњаку на који само пешаци имају приступа. Насупрот овом успелом примеру примене принципа изолације види се у блиској Фиренци немогућа ситуација која данас влада око споменика културе у њеном центру. Уколико стварање слободних широких простора око споменика може бити отежано, — у најмању руку уклањање бучног механизованог саобраћаја је минимална мера урбанистичке врсте која би значила допринос истинитој презентацији заштићеног објекта а не би постављала несавладљиве тешкоће.

Свакако да све изнето представља само идејни путоказ а не апсолутну законитост. Сваки случај захтева посебну студију а не стандардни третман. Архитект, творац новог у суседству старог, мора посветити сву композициону способност за решење целинског проблема. Право осећање поштовања старог, таленат и савесност у композицији новог, гарантоваће жељени успех у решењу односа старог и новог.

Бранислав Којић

РЕЗЮМЕ

Несколько слов о столкновении прошлого и нового в архитектурно-градостроительных рамках старых городов

Проблема старог и новог у архитектури и градостројитељству заострилася после всеобщего применения теј современной архитектуры, в корне отличающихся от архитектурных стилей прежних лет.

Эти отношения принадлежат к категории градостроительной, т. к. сталкивается большое число архитектурных объектов. Однако, вступление в конфликт старог и новог носит лишь визуальный характер и функции и конструкции соприкасающихся объектов не оказывают влияние на проблему отношений.

Основным началом в рассмотрении отношений старог и новог должно быть полное уважение старог. Методы приспособления новог к старому снижают значимость старог архитектурного памятника, ибо ставят его в ложное положение. Гораздо более правильным является метод контрастов, подчеркивающий и усиливающий архитектурные композиции старог.

Радикальное решение пространственных отношений основывается на принципе изоляции: новое отдаляется от старого на достаточное расстояние, в силу чего визуальные отношения не оказывают свое воздействие непосредственно на человеческий глаз. Поскольку изоляция невозможной, объемные пропорции должны создать контрастные рамки старому, отнесенная при этом новый объект на второй план. Современные строительные материалы, цвета, подсобная пластика, конструктивные системы открывают большие возможности для их свободного выбора и применения, при условии, что не имитируют старое.

Особую проблему отношений старого и нового представляет современная городская среда, господствующая около старого памятника зодчества: шум автомобильного движения, рекламные пано, потоки машин и пешеходов деформируют его окружающую среду и лишают возможности полностью воспринять и оценить великолепие архитектурных памятников. Положение с обстрановкой, создавшейся в современном городе, возможно частично разрешить по принципу изоляции. Примеры колокольни-падающей башни, собора и баптистерия в Пизе, расположенных вдали от современных улиц, с широкими зелеными газонами, доступными только пешеходам, и собора и баптистерия во Флоренции, сдавленных в центре города, являются лучшим доказательством, как много значит для усиления, впечатления от старых памятникам зодчества, когда их окружают широта простор и глубина перспективы.

SUMMARY

Some Views of the Conflict Between Inherited and New Requirements in Architectural and Urbanistic Frames of Old Cities

The problem of the old and new in architecture and urbanization has become acute after the general application of the ideas of modern architecture which are revolutionarily different from the period architecture.

The category of the relationships is urbanistic, for several architectural buildings are in conflict. However, the conflict of old and new is only visual in nature, so that the functions and construction of contiguous buildings do not affect the problem of relations.

The fundamental principle in considering the relation of old and new must be: absolute respect of the old. The method of adapting new to the old decreases the value of the old monument, for it places it in a false position. A better method is the contrast that enhances and stresses the quality of the old.

The radical solution of spatial relations is based on the principle of isolation: the new is put at a distance from the old, remotely enough so that visual relations do not have a direct effect on the onlooker. If isolation is not possible, volume of proportions should provide a contrasting frame to the old, placing the new structure into the second plan. Modern materials, colours, second degree plastic, construction systems can be freely chosen and used provided the old is not imitated.

A particular problem of relations of old and new is the modern urban environment reigning around the old monument: noisy and automobile traffic, neon advertisements, din of the traffic, deform its ambiance and prevent enjoyment of the real value of the monument. The relation of the modern urban environment can partially be solved by the principle of isolation. Examples of the tower, cathedral and baptistery in Piza standing at a dis-

tance from modern streets, on a vast loan accessible to pedestrians only, and the cathedrale and baptisteries in Firenza choked in the centre of city life are a good example of the importance of isolating an old monument in order to present it to the onlookers.

RESUMÉ

Quelques vues sur le conflit de l'héritage et des nouvelles nécessités dans les cadres architectoniques et urbanistes des vieilles cités

La catégorie du rapport est urbaniste car plusieurs ouvrages architectoniques est devenu de toute urgence par suite de l'application générale des idées de l'architecture moderne qui diffère révolutionnairement des architectures de style.

La catégorie du rapport est urbanicste car plusieurs ouvrages architectoniques s'affrontent. Cependant, le conflit de l'ancien et du nouveau n'est que de nature visuelle, de sorte que les fonctions et les constructions des ouvrages en contact n'ont pas de l'influence sur le problème du rapport.

Le principe fondamental dans l'examen du rapport de l'ancien et du nouveau doit être: le respect intégral de l'ancien. La méthode d'adaptation du nouveau à l'ancien diminue la valeur du monument ancien car il le place dans une fausse situation. La méthode du contraste est plus correcte, qui met en relief et accentue les qualités de l'ancien.

La solution radicale des rapports spatiaux est basée sur le principe de l'isolation: le nouveau s'éloigne de l'ancien à une distance suffisante de sorte que les rapports visuels n'agissent pas directement sur l'observateur. Pour autant que l'isolation est inexécutable les proportions volumétriques doivent procurer un cadre contrastant à l'ancien en placant le nouvel ouvrage au second plan. Les matériaux modernes, les couleurs, la plastique de second degré, les systèmes constructifs peuvent être librement choisis et appliqués sous condition de ne point effectuer l'imitation de l'ancien.

Le problème particulier du rapport de l'ancien et du nouveau représente le milieu urbain moderne qui domine aujourd'hui autour du monument ancien: la circulation automobile et tumultueuse, la signalisation de réclames, le vacarme du trafic, déforment son ambiance et rendent impossible la vivification de la vraie valeur du monument. Le rapport du milieu urbain contemporain peut être résolu partiellement sur le principe de l'isolation. Les exemples de la tour penchée de la cathédrale et du baptistère à Pise qui se trouvent éloignés des rues contemporaines sur une vaste pelouse verte, qui n'est accessible qu'aux piétons, et de la cathédrale et du baptistère à Florence, qui sont étouffés au centre de la vie urbaine, font ressortir nettement ce que signifie l'isolation du monument ancien pour sa présentation aux observateurs.